

شناسایی مؤلفه‌های عدالت آموزشی در آموزش و پرورش ایران

فاطمه اسلامی هرنندی*

فریبا کریمی**

محمدعلی نادی***

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی مؤلفه‌های عدالت آموزشی برای دانش‌آموزان بود. روش پژوهش کیفی، از نوع توصیفی و تحلیل مضمون با رویکرد استقرایی اکتشافی که حوزه پژوهش ۷۶ مورد مقالات، اسناد و کتب مندرج در پایگاه‌ها، وبسایت‌ها و کتابخانه‌ها که به تفکیک ۶۱ مقاله، ۶ پایان‌نامه، ۹ کتاب و سند آموزشی بود. با توجه به ادبیات نظری مؤلفه‌ها و مضامین استخراج گردید. روایی محتوایی پژوهش با استفاده از روش ممیزی کردن از سوی داور تأیید شد و پایایی مضامین با استفاده از روش هولستی ۹۹٪ به دست آمد. یافته‌ها نشان داد که عدالت آموزشی شامل سه مضمون فراگیر با عنوان بسترسازی عادلانه توزیع منابع، بهره‌مندی عادلانه از منابع و شایسته‌پروری و ۱۲ مضمون سازمان دهنده شامل مشارکت جمعی، همه‌جانبه‌نگری برنامه درسی، تصمیم‌سازی عادلانه، شایسته‌سالاری، پوشش دادن همه مخاطبان، بهسازی مدارس، مدیریت بهینه منابع مالی، توجه به وضعیت بهداشت یادگیرندگان، توانمندسازی یادگیرندگان، ارتقای کیفیت آموزش، بهبود فرآیند ارزشیابی، تعامل منصفانه و ۸۲ مضمون پایه است. برای تحقق عدالت آموزشی در طراحی و تدوین برنامه‌ها به این مؤلفه‌ها باید توجه شود تا کلیه یادگیرندگان در همه مناطق کشور به شکل عادلانه از فرصت‌های آموزشی و تربیتی بهره‌برند.

واژه‌های کلیدی: آموزش و پرورش، بسترسازی عادلانه توزیع منابع، بهره‌مندی عادلانه از منابع، شایسته‌پروری، عدالت آموزشی

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) است.

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

** دانشیار، مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول) faribakarimi2005@yahoo.com

*** دانشیار، مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۰۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۷/۱۳

مقدمه

تحقق عدالت^۱ از شعارها و اهداف اجتماعی حاکم در جوامع بشری و یکی از عوامل مؤثر در تحقق اهداف آموزش و پرورش است. مک لود^۲ (۲۰۱۰) عدالت را حیاتی‌ترین عامل نهادهای اجتماعی می‌داند و از آنجایی که آموزش و پرورش و مدارس جزء نهادهای اجتماعی هستند بحث عدالت در این محیط‌ها یک نکته کلیدی است. یکی از جنبه‌های عدالت، عدالت آموزشی^۳ است. در محیط‌های آموزشی زمانی عدالت تحقق می‌یابد که یادگیرندگان از طریق درون‌دادها و فرآیندها در مدارس، بتوانند اهداف علمی، اعتقادی، اجتماعی و آموزشی را کسب کنند (یمنی، شاترجالالی و اقبالی^۴، ۲۰۱۷) فراهم کردن فرصت‌های برابر و عادلانه آموزشی جزئی از عدالت آموزشی است و رسیدن به عدالت آموزشی برای تمام جوامعی که آموزش و پرورش را یک جزء مهم در زندگی افراد می‌دانند امری اصلی به شمار می‌رود (لوین^۵، ۲۰۰۹). بعضی عدالت آموزشی را به دو قسمت عدالت افقی و عدالت عمودی تقسیم کرده‌اند. عدالت افقی در آموزش یعنی تعداد صندلی، کلاس، معلم و سایر امکانات آموزشی که هم شهر و هم روستا باید به نسبت جمعیت داشته باشند (رنانی، ۱۳۹۴) و عدالت عمودی اشاره به رفتار برابر با نابرابرها دارد. در این نوع عدالت تلاش می‌شود تا برای هر دانش‌آموز مطابق نیاز و شرایط او، خدمات و منابع آموزشی فراهم شود (کاپاتینو^۶، ۲۰۱۷).

«از بعد از انقلاب اسلامی، همه کوشش‌ها در نظام جمهوری اسلامی ایران حول محور تأمین عدالت و بسط آن گرد آمده است و اصل سی‌ام قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دولت را موظف ساخته است تا وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم کند» (غلامی پریزاد و همکاران، ۱۳۹۲).

پژوهشی در زمینه شناسایی مؤلفه‌های عدالت آموزشی در آموزش و پرورش انجام نشده است اما به چند مورد پژوهش مرتبط در زیر اشاره می‌شود:

خدری، سعیدیان خوراسگانی و شاه‌طالبی حسین‌آبادی (۱۳۹۷) شیوه‌های خصوصی‌سازی مدارس را بیان کردند. یافته‌های پژوهش ۳۷ روش در چهار دسته به

1. equity
2. Mcload, C. M.
3. educational equity

4. Yamani, N., Shaterjalali, M. & Eghbali, B.
5. Levin, H. M.
6. Capatano, J.

نام‌های خصوصی‌سازی از طریق برون‌سپاری همه‌جانبه، فیزیکی کالبدی، بعد مالی و مدیریت و خدمات آموزشی را نشان داد.

الگوی شایستگی مدیران با ۱۳۴ شاخص، ۹ بعد که به ترتیب اولویت شامل بعد ذهنی بینشی، بعد درون فردی، بعد بین فردی، بعد اخلاقی، بعد عملکردی و بعد رهبری و ۵۳ مؤلفه سازنده الگوی شایستگی از یافته‌های شبانی و همکاران (۱۳۹۷) است. یکی از مؤلفه‌های شایستگی برای انتصاب مدیران مدارس بر مبنای شایستگی عدالت ارائه شده است.

سامری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود شاخص‌های نابرابری، شاخص امکانات فیزیکی فضاهای آموزشی، امکانات علمی - آموزشی دانش‌آموزی، شاخص منابع انسانی، شاخص اقتصادی و شاخص پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان موردپژوهش قرار دادند. یافته‌ها نشان داد بیشترین میزان نابرابری در شاخص‌های دانش‌آموزی و کمترین میزان نابرابری در شاخص پیشرفت تحصیلی بود. نتایج تحلیل مسیر نیز نشان داد که شاخص امکانات دانش‌آموزی دارای بیشترین و شاخص امکانات فیزیکی دارای کمترین تأثیرات بر نابرابری مناطق بودند. نتایج با استفاده از شبکه عصبی نیز نشان داد که بیشترین تأثیر را شاخص اقتصادی و کمترین تأثیر را نیروی انسانی در پیشگیری نابرابری مناطق آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی دارند.

بررسی نقش فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات بر عدالت آموزشی از دیدگاه مدیران مدارس دوره متوسطه استان مازندران عنوان پژوهش صالحی و چاری سرستی (۱۳۹۳) با نمونه آماری مدیران مدارس بود. پرسش‌نامه عدالت آموزشی چهار بعد توسعه گسترده دسترسی، انعطاف‌پذیری یادگیری فردی، انعطاف‌پذیری یادگیری محیطی و ارائه بازخورد را در برمی‌گرفت. هرکدام از این ابعاد مؤلفه‌هایی را در برمی‌گرفت. نتایج نشان داد که فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات از طریق چهار بعد ذکر شده بر عدالت آموزشی نقش دارد. شیر کرمی و بختیار پور (۱۳۹۳) با یک مطالعه اسنادی و با استفاده از داده‌های سرشماری نفوس و مسکن و اطلاعات مربوط به آموزش و پرورش (دانش‌آموزان، معلمان و ساختمان‌های آموزشی) فرم‌های اطلاعاتی محقق‌ساخته طبقه‌بندی و تنظیم کردند. جهت مقایسه در رتبه‌بندی میزان بهره‌مندی مناطق از آموزش مقطع ابتدایی، از شاخص‌ها و فرمول‌های برنامه‌ریزی آموزشی نظیر شاخص انتخاب منطقه، ضریب جنسی و غیره استفاده شد. نتایج نشان داد بین مناطق از حیث بهره‌مندی از فرصت‌های آموزشی تعادل برقرار نیست. در شاخص‌های نرخ پوشش تحصیلی، نرخ ثبت‌نام و میزان دسترسی به

معلم ابتدایی مناطق شهری نسبت به روستایی و پسران نسبت به دختران، در زمینه دسترسی به فضای آموزشی مناطق شهری نسبت به روستایی و در مورد نرخ بازده‌های آموزشی دختران نسبت به پسران برتری داشتند.

قاسمی اردهانی، حیدرآبادی و رستمی (۱۳۹۲) به بررسی زمینه‌های خانوادگی نابرابری فرصت‌های آموزشی در شهر اهر پرداخته و رابطه بین نابرابری فرصت‌های آموزشی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی را بررسی کرده است. اطلاعات موردنیاز با استفاده از پرسشنامه تکمیل شده توسط ۳۰۰ دانش‌آموز دختر سطح متوسطه شهر اهر جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان داد بیشترین نابرابری فرصت‌های آموزشی در مدرسه بوده، پایگاه اجتماعی اقتصادی دانش‌آموزان به ترتیب پایین، متوسطه و بالا است. یافته‌ها همچنین نشان داد که مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار بر میزان نابرابری فرصت‌های آموزشی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی است این در حالی است که حساسیت والدین و مهارت‌های ارتباطی نیز بر نابرابری فرصت‌های آموزشی تأثیر دارد.

راهکارهای گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی در پژوهش بابادی عکاشه و همکاران (۱۳۸۷) مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که «تأسیس انجمن‌های خیرین مدرسه‌ساز در مناطق محروم»، مهم‌ترین راهکار موجود تأمین و گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی است و راهکار توزیع متناسب معلمان با کیفیت و ماهر در مناطق مهم‌ترین راهکار مطلوب تأمین و گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی است. دیگر راهکار تأمین و گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی مطابق یافته‌های مصاحبه آماده کردن برنامه‌ریزان نسبت به اهمیت و نتایج برابری فرصت‌های آموزشی است.

یمنی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود سه مضمون اصلی برای عدالت آموزشی شامل آموزش عادلانه (دارای چهار بعد)، پژوهش عادلانه (دارای دو بعد) و مدیریت عادلانه منابع (دارای دو بعد) مطرح شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که ابعاد برنامه درسی مؤثر، پرورش فراگیر، رفتار عادلانه اساتید از ابعاد آموزش عادلانه و مضمون پژوهش عادلانه و مدیریت عادلانه منابع اهمیت و ضرورت زیادی در عدالت آموزشی دارند.

بنگ و وثوقی (۲۰۱۶) با بررسی روش تدریس مشارکتی و عدالت آموزشی، با اشاره به روش‌های تدریس و فرآیند یاددهی - یادگیری عنوان کردند که مشارکت در کلاس درس باعث خلاقیت در یادگیرندگان می‌شود. این نوع فعالیت باعث توسعه می‌شود. این پژوهش که بیشتر بر دانش‌آموزان مناطق محروم تأکید داشت دیدگاه‌های مختلف

پژوهشگران را درباره فرآیند یاددهی - یادگیری مطرح می‌کند. پژوهش نشان داد اگر از روش‌های تدریس مشارکتی در تدریس استفاده شود؛ علاوه بر تغییر و تحرک اجتماعی در بلندمدت، عدالت آموزشی نیز برقرار خواهد شد.

ایشوجی^۱ (۲۰۱۴) در پژوهش خود به اهداف بلندمدت توسعه و عدالت آموزشی پرداخت. محدوده پژوهش آموزش ابتدایی جهانی و رایگان در کنیا و سیاست‌های توسعه انسانی در آموزش و پرورش بود. مطالعه در مناطق محروم، روستایی و حاشیه‌نشین انجام شد و جامعه آماری شامل معلمان، دانش‌آموزان و والدین در این مناطق بودند. پس از تحلیل داده‌ها یافته‌ها نشان داد که مشارکت والدین در آموزش یک تجربه اجتماعی (برای دانش‌آموزان) است که یادگیری معنادار در فرآیند یاددهی - یادگیری را به دنبال دارد. همچنین کودکانی که موقعیت جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی بهتری دارند فرصت‌های آموزشی بیشتری را داشته در نتیجه پیشرفت بیشتری دارند. ایشوجی در پایان پژوهش خود بیان می‌کند که در برنامه‌های درسی و آموزشی باید به همه واقعیت‌ها در مورد کودکان توجه شود و سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در برنامه درسی باید به دنبال پیشرفت کلیه دانش‌آموزان باشد.

عدالت آموزشی یکی از بحث‌های اصلی در هر نظام آموزشی است و برای تحقق آن تلاش‌های زیادی می‌شود. در ایران نیز با توجه به قانون اساسی و برای دسترسی یادگیرندگان به فرصت‌های آموزشی عادلانه تلاش‌های زیادی شده است تا زمینه دستیابی به عدالت آموزشی تسهیل شود. با توجه به اهمیت عدالت آموزشی مسئله پژوهش حاضر این است که مؤلفه‌های عدالت آموزشی در آموزش و پرورش ایران کدام است. هدف از انجام این پژوهش شناسایی مؤلفه‌های عدالت آموزشی برای آموزش و پرورش کشور است.

روش

با توجه به ماهیت نظری پژوهش، پژوهش حاضر کیفی و روش آن تحلیل مضمون با رویکرد استقرایی اکتشافی بود که جهت استخراج مضامین و قالب مضامین پژوهش و تدوین مبانی نظری و ادبیات پژوهش از متون مدیریتی استفاده شد. حوزه پژوهش شامل ۷۶ مورد مقالات، اسناد و کتب مندرج در پایگاه‌ها، وبسایت‌ها و کتابخانه‌ها که به

1. Eshuchi, J. C. A.

تفکیک ۶۱ مقاله، ۶ پایان‌نامه، ۹ کتاب و سند آموزشی بود که در پیوست ۱ نام نویسنده و سال انتشار و در پیوست ۲ مشخصات مقولات به شکل منبع آمده است. برای انجام مطالعه ابتدا متون ذکر شده مورد مطالعه قرار گرفت و از واحدهای تحلیل یافت شده فیش‌برداری شد. واحد تحلیل عباراتی بودند که مرتبط با عدالت آموزشی و مستخرج از متن بودند. کدگذاری عبارات در این پژوهش استقرایی و طبقه‌بندی و نام‌گذاری مضامین بر اساس عبارات استخراج شده از محتوای متون پژوهش بود. پس از آن قالب‌نهایی مضامین پژوهش طراحی شد که یکی از روش‌های تحلیلی مناسب در تحلیل مضمون، تحلیل قالب مضامین^۱ است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات فیش‌هایی بود که از طریق مطالعه حوزه پژوهش به دست آمد.

یافته‌ها

جهت پاسخ به سؤال پژوهش، ادبیات نظری و پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه عدالت آموزشی مورد بررسی قرار گرفت که فراوانی مضامین پایه به دست آمده در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. فراوانی مضامین عدالت آموزشی در متون مدیریتی

فراوانی	مضامین
۹	۱- توسعه مشارکت ذی‌نفعان آموزشی در همه تصمیم‌گیری‌ها (دانش‌آموزان، معلمان، اولیاء)
۱	۲- توجه به نیازهای ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌های آموزش و پرورش
۱	۳- مدیریت انواع انتخابات در مدارس جهت تقویت مشارکت اولیاء، معلمان و دانش‌آموزان
۱	۴- توزیع اختیارات بین سطوح محلی برای تصمیم‌گیری
۳	۵- تأسیس انجمن‌های خیرین مدرسه‌ساز در مناطق محروم
۳	۶- سیاست‌گذاری مبتنی بر نیازسنجی دانش‌آموزان
۱۶	۷- بازنگری و اصلاح سیاست‌های کلان برنامه‌ریزی درسی و آموزشی در سیاست‌گذاری‌ها (جهت توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی با توجه به اهداف نظام آموزشی) در راستای دستیابی به اهداف معین
۳	۸- تدوین استانداردهایی جهت انتخاب مدیران مدارس
۳	۹- تعیین استانداردهای ارزیابی عملکرد آموزشی و اجرایی مدیران

مضامین	فراوانی
۱۰- طراحی برنامه درسی متناسب با تفاوت‌های فردی و نیازهای دانش‌آموزان در همه سطوح (جغرافیایی، اجتماعی، جنسیتی، مهاجرین، فاقدین شناسنامه، مناطق مرزی، معلولین، افراد با نیاز خاص...)	۶
۱۱- فراهم کردن زیرساخت و امکانات جهت افزایش زمان یادگیری و کاهش تعطیلی مدارس	۴
۱۲- توجه به زمان آموزش با توجه به تفاوت‌های یادگیرندگان در برنامه درسی	۵
۱۳- توجه به کلیه ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان (علاقیق و استعدادها و نیازها) سطوح مختلف (جغرافیایی و جنسیتی...) در برنامه درسی	۳
۱۴- انعطاف‌پذیری مکانی و زمانی برنامه درسی	۳
۱۵- توجه به راهنمایی و مشاوره (تحصیلی و تربیتی و شغلی) در برنامه درسی	۱
۱۶- توجه برنامه‌ریزان به کلیه ذی‌نفعان جهت مشارکت آنان در برنامه درسی	۸
۱۷- به‌کارگیری ظرفیت‌های سایر نهادها در برنامه‌های آموزش و پرورش	۴
۱۸- توسعه ظرفیت‌های مناطق محروم و مرزی در برنامه‌ریزی‌های آموزشی	۲
۱۹- برنامه‌ریزی برای پوشش دوره پیش‌دبستانی برای همه یادگیرندگان	۲
۲۰- برنامه‌ریزی برای پوشش کامل آموزش عمومی برای همه	۲
۲۱- توجه به شایستگی‌ها در به‌کارگیری و تأمین نیروی انسانی در آموزش و پرورش	۵
۲۲- فرصت برابر مدارس در برخورداری از معلمان باتجربه و موفق	۵
۲۳- برگزاری دوره‌های آموزش (عمومی، تخصصی و تربیتی) برای منابع انسانی مدارس مبتنی بر نیازسنجی	۱۵
۲۴- برگزاری دوره‌های ویژه برای معلمان چندپایه	۱
۲۵- تأمین معلمان بومی برای مناطق خاص دارای مدارس متنوع (محروم، مرزی، عشایر، روستایی، دوزبانه، قومیت، اقلیت)	۸
۲۶- ارزیابی دوره‌ای صلاحیت معلمان با استانداردهای تدوین شده	۲
۲۷- تشویق معلمان کارآمد	۲
۲۸- پرهیز از سیاسی‌کاری در انتخاب مدیران	۲
۲۹- انتخاب مدیران مدارس مطابق شاخص‌های (عملکرد اجرایی و آموزشی) تعیین شده	۲
۳۰- ارزیابی دوره‌ای سوابق آموزشی - پژوهشی فرهنگیان (معلمان - مدیران)	۲
۳۱- توزیع متناسب و عادلانه منابع و امکانات آموزشی در مناطق مختلف کشور با توجه به نیازهای یادگیرندگان (فناوری، تسهیلات، مراکز آموزشی، کتابخانه)	۵۳
۳۲- به‌روز کردن تسهیلات و منابع (آموزشی، پژوهشی و فناوری، آزمایشگاهی و کارگاهی) مدارس با توجه به تغییرات جهانی	۱

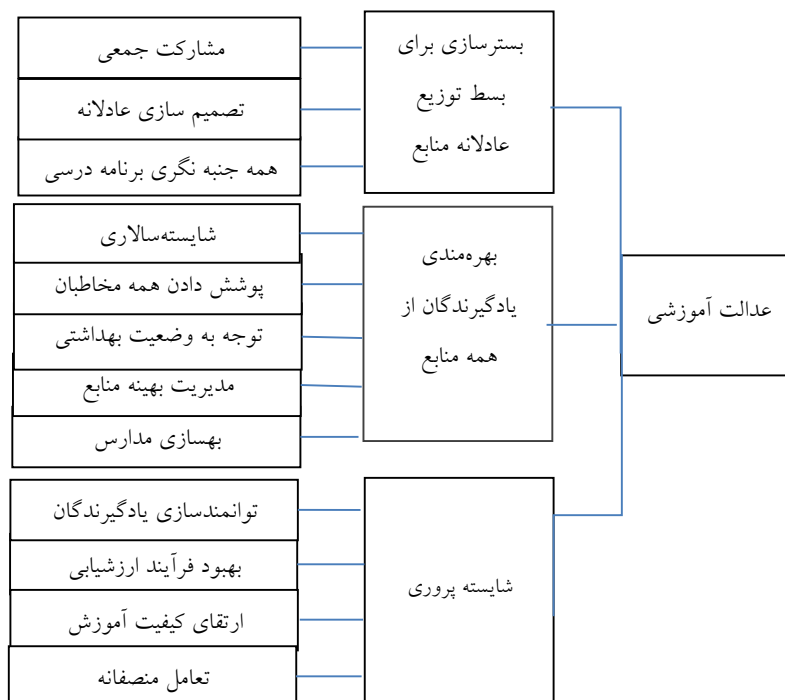
فراوانی	مضامین
۴	۳۳- توزیع عادلانه امکانات رفاهی و تسهیلات در مدارس به تناسب تفاوت‌های جسمی دانش‌آموزان جهت ارائه خدمات (با تأکید بر معلولین، مدارس استثنایی و دانش‌آموزان با نیاز خاص)
۱۶	۳۴- رعایت نسبت استاندارد دانش‌آموز به کلاس درس برحسب پایه یا دوره آموزشی با توجه به سطوح مختلف
۳	۳۵- رعایت نسبت معلم به دانش‌آموز در مدارس برحسب پایه یا دوره آموزشی با توجه به همه سطوح
۵	۳۶- برابری شانس ورود به نظام آموزشی برای کلیه واجب‌التعلیم‌ها
۴	۳۷- افزایش توانایی علمی دانش‌آموزان مناطق محروم و فقیر (با برگزاری کلاس تقویتی رایگان، بورس تحصیلی، هوشمندسازی مدارس)
۴	۳۸- حمایت از دانش‌آموزان مناطق محروم از طریق رسانه عمومی (معرفی مدارس و مشکلات آنان به مسئولین و خیرین مدرسه‌ساز)
۳	۳۹- فراهم کردن تسهیلات بهداشتی و سلامت برای همه دانش‌آموزان (بیمه، مربی بهداشت...)
۴	۴۰- تقویت ارتباط مراکز بهداشتی با مدارس کشور با تأکید بر مدارس استثنایی و محروم
۳	۴۱- اختصاص مواد آموزشی برای کسب مهارت‌های اصلی در زندگی مرتبط با حیطة بهداشت، سلامت، تغذیه
۶	۴۲- ساماندهی و توزیع عادلانه کمک‌های مردمی شامل مشارکت بخش غیردولتی و مالیات‌ها در کشور (نظارت متمرکز بر جمع‌آوری و توزیع مشارکت‌های مردمی و بخش خصوصی)
۱	۴۳- تأمین مالی مدارس با توجه به نرخ ثبت‌نام
۴	۴۴- اختصاص قسمتی از کمک‌های خیرین به مناطق محروم
۱	۴۵- نظارت بر فرآیند عملیات مالی با رویکرد حسابرسی پس از هزینه و خرج منابع
۱	۴۶- ایجاد شبکه‌هایی از محیط‌های یادگیری (پژوهش سررا، کتابخانه، آزمایشگاه، کارگاه) در مناطق آموزش و پرورش
۱	۴۷- ایجاد محیط شاداب در مدرسه
۱	۴۸- ایجاد محیط امن در مدرسه
۲۰	۴۹- توجه به گسترش کیفی فضاهای آموزشی (شبانه‌روزی، روزانه، خدمات) در همه مناطق کشور
۲۰	۵۰- توجه به گسترش کمی فضاهای آموزشی (تعداد) در همه مناطق کشور
۲	۵۱- راه‌اندازی مدارس شبانه‌روزی در مناطق محروم
۷	۵۲- تناسب مدارس با شرایط (جغرافیایی، معلولین، مهاجرین) یادگیرندگان متنوع
۱	۵۳- گسترش مدارس دولتی با توزیع امکانات عادلانه در سراسر کشور
۲	۵۴- اصلاح مدارس دو نوبته یا چند مقطعی در کلان‌شهرها

مضمین	فراوانی
۵۵- اصلاح استانداردهای کمی و کیفی مدارس غیردولتی با هدف افزایش کیفیت	۴
۵۶- اجتناب از طبقه‌بندی دانش‌آموزان (نخبه، تیزهوش، ...)	۷
۵۷- کاهش تعداد کلاس‌های چندپایه	۲
۵۸- توزیع دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی متوسطه با توجه به علایق و نیازها	۹
۵۹- توسعه مهارت‌های (فردی، اجتماعی و شغلی) کلیه دانش‌آموزان با تأکید بر گروه‌های آسیب‌پذیر (محرومین، معلولین، عشایر، روستایی، جنسیت)	۴
۶۰- توجه به برنامه‌های کارآفرینی و مهارت‌آموزی برای هنرستانی‌ها متناسب با بازار کار	۱
۶۱- ارزیابی عملکرد دانش‌آموزان برحسب گروه‌های مختلف با استفاده از شاخص به پایان رساندن پایه تحصیلی و نمرات امتحانات نهایی	۱۷
۶۲- رعایت عدالت در ارزیابی‌ها و ارائه امتیازات به دانش‌آموزان	۵
۶۳- نظارت بر مشارکت یادگیرندگان در همه فعالیت‌های آموزشی، پرورشی و انضباطی	۳
۶۴- ارزیابی دانش‌آموزان با استانداردهای ارزشیابی آموزشی	۳
۶۵- ارائه بازخورد مثبت و منفی از فعالیت‌های انجام‌شده در کلاس درس به دانش‌آموزان جهت تسهیل یادگیری	۳
۶۶- ارزیابی پیشرفت هر مدرسه با توجه به شرایط ورودی و امکانات مدرسه در رتبه‌بندی مدارس	۳
۶۷- اصل انعطاف‌پذیری یادگیری (محیطی و فردی) در جریان آموزش	۳
۶۸- تناسب فرآیند آموزش با رشد یادگیرندگان (ذهنی، جسمی، عاطفی، اجتماعی ...)	۲
۶۹- غنی‌سازی آموزش در راستای جلوگیری از شکل گرفتن بازار تحصیلی (بی‌نیازی دانش‌آموزان از کتب کمک‌آموزشی و کلاس خصوصی)	۴
۷۰- ارائه محتوای آموزشی ویژه گروه‌های خاص (معلولین، اقلیت‌ها و قومیت‌ها...)	۴
۷۱- نیازسنجی برای تدوین محتوای آموزشی متناسب با یادگیرندگان	۳
۷۲- مشارکت معلمان در طراحی، اجرا، ارزیابی محتوای آموزشی	۱
۷۳- تناسب محتوای آموزش با رشد یادگیرندگان (ذهنی، جسمی و عاطفی، اجتماعی...)	۱۱
۷۴- تهیه راهنمای معلم و بسته‌های آموزشی برای کلاس‌های چندپایه	۲
۷۵- افزایش زمان آموزش در کلاس‌های چندپایه	۲
۷۶- تناسب روش‌های تدریس با نیازها و تفاوت‌های یادگیرندگان	۷
۷۷- حذف کلیشه‌های جنسیتی از کتب درسی	۶
۷۸- رعایت عدالت در رفتارها و روابط متقابل ذی‌نفعان آموزشی	۲۲
۷۹- تناسب انتظارات معلمان با توانایی‌های دانش‌آموزان	۵

مضامین	فراوانی
۸۰- ایجاد هماهنگی درون بخشی و بین بخشی در اجرای دستورالعمل‌ها (همسو بودن فعالیت‌های مسئولین در بین کارشناسان ادارات با مدارس در جهت تضمین حقوق دانش‌آموزان در هر زمینه)	۱
۸۱- اجرای یکسان قوانین و مقررات آموزشی	۳
۸۲- پاسخگویی سیستم آموزشی به ذینفعان	۳

پس از واکاوی فیش‌ها در ادامه قالب نهایی مضامین ترسیم شد که در شکل ۱ آمده است.

شکل ۱. قالب نهایی مضامین عدالت آموزشی

در نهایت پس از ترسیم قالب مضامین سه دسته مؤلفه فراگیر؛ ۱۲ مؤلفه سازمان دهنده شامل ۱- بستر سازی عادلانه توزیع منابع شامل مضامین سازمان دهنده مشارکت جمعی، تصمیم سازی عادلانه، همه‌جانبه نگری برنامه درسی، ۲- بهره‌مندی عادلانه از منابع شامل مضامین سازمان دهنده شایسته‌سالاری، پوشش دادن همه مخاطبان، توجه به وضعیت بهداشتی

یادگیرندگان، مدیریت بهینه منابع، بهسازی مدارس؛ و ۳- شایسته پروری شامل مضامین سازمان دهنده توانمندسازی یادگیرندگان، بهبود فرآیند ارزشیابی، ارتقای کیفیت آموزش و تعامل منصفانه و ۸۲ مضمون پایه شناسایی شد که در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه عدالت آموزشی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
مشارکت جمعی	۱- توسعه مشارکت ذی‌نفعان آموزشی در همه تصمیم‌گیری‌ها (دانش‌آموزان، معلمان، اولیاء)	۱- توسعه مشارکت ذی‌نفعان آموزشی در همه تصمیم‌گیری‌ها (دانش‌آموزان، معلمان، اولیاء)
	۲- توجه به نیازهای ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌های آموزش و پرورش	۲- توجه به نیازهای ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌های آموزش و پرورش
	۳- مدیریت انواع انتخابات در مدارس جهت تقویت مشارکت اولیاء، معلمان و دانش‌آموزان	۳- مدیریت انواع انتخابات در مدارس جهت تقویت مشارکت اولیاء، معلمان و دانش‌آموزان
	۴- توزیع اختیارات بین سطوح محلی برای تصمیم‌گیری	۴- توزیع اختیارات بین سطوح محلی برای تصمیم‌گیری
	۵- تأسیس انجمن‌های خیرین مدرسه‌ساز در مناطق محروم	۵- تأسیس انجمن‌های خیرین مدرسه‌ساز در مناطق محروم
تصمیم‌سازی عادلانه	۱- سیاست‌گذاری مبتنی بر نیازسنجی دانش‌آموزان	۱- سیاست‌گذاری مبتنی بر نیازسنجی دانش‌آموزان
	۲- بازنگری و اصلاح سیاست‌های کلان برنامه‌ریزی درسی و آموزشی در سیاست‌گذاری‌ها (جهت توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی با توجه به اهداف نظام آموزشی) در راستای دستیابی به اهداف تعیین‌شده	۲- بازنگری و اصلاح سیاست‌های کلان برنامه‌ریزی درسی و آموزشی در سیاست‌گذاری‌ها (جهت توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی با توجه به اهداف نظام آموزشی) در راستای دستیابی به اهداف تعیین‌شده
	۳- تدوین استانداردهایی جهت انتخاب مدیران مدارس	۳- تدوین استانداردهایی جهت انتخاب مدیران مدارس
	۴- تعیین استانداردهای ارزیابی عملکرد آموزشی و اجرایی مدیران	۴- تعیین استانداردهای ارزیابی عملکرد آموزشی و اجرایی مدیران
	۵- طراحی برنامه درسی متناسب با تفاوت‌های فردی و نیازهای دانش‌آموزان در همه سطوح (جغرافیایی، اجتماعی، جنسیتی، مهاجرین، فاقدین شناسنامه، مناطق مرزی، معلولین، افراد با نیاز خاص...)	۵- طراحی برنامه درسی متناسب با تفاوت‌های فردی و نیازهای دانش‌آموزان در همه سطوح (جغرافیایی، اجتماعی، جنسیتی، مهاجرین، فاقدین شناسنامه، مناطق مرزی، معلولین، افراد با نیاز خاص...)
بسترسازی عادلانه توزیع منابع	۱- فراهم کردن زیرساخت و امکانات جهت افزایش زمان یادگیری و کاهش تعطیلی مدارس	۱- فراهم کردن زیرساخت و امکانات جهت افزایش زمان یادگیری و کاهش تعطیلی مدارس
	۲- توجه به زمان آموزش با توجه به تفاوت‌های یادگیرندگان در برنامه درسی	۲- توجه به زمان آموزش با توجه به تفاوت‌های یادگیرندگان در برنامه درسی
	۳- توجه به کلیه ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان (علاقی و استعدادها و نیازها) سطوح مختلف (جغرافیایی و جنسیتی...) در برنامه درسی	۳- توجه به کلیه ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان (علاقی و استعدادها و نیازها) سطوح مختلف (جغرافیایی و جنسیتی...) در برنامه درسی
	۴- انعطاف‌پذیری مکانی و زمانی برنامه درسی	۴- انعطاف‌پذیری مکانی و زمانی برنامه درسی
	۵- توجه به راهنمایی و مشاوره (تحصیلی و تربیتی و شغلی) در برنامه درسی	۵- توجه به راهنمایی و مشاوره (تحصیلی و تربیتی و شغلی) در برنامه درسی
	۶- توجه برنامه‌ریزان به کلیه ذی‌نفعان جهت مشارکت آنان در برنامه درسی	۶- توجه برنامه‌ریزان به کلیه ذی‌نفعان جهت مشارکت آنان در برنامه درسی
	۷- به‌کارگیری ظرفیت‌های سایر نهادها در برنامه‌های آموزش و پرورش	۷- به‌کارگیری ظرفیت‌های سایر نهادها در برنامه‌های آموزش و پرورش
	۸- توسعه ظرفیت‌های مناطق محروم و مرزی در برنامه‌ریزی‌های آموزشی	۸- توسعه ظرفیت‌های مناطق محروم و مرزی در برنامه‌ریزی‌های آموزشی
	۹- برنامه‌ریزی برای پوشش دوره پیش‌دبستانی برای همه یادگیرندگان	۹- برنامه‌ریزی برای پوشش دوره پیش‌دبستانی برای همه یادگیرندگان
	۱۰- برنامه‌ریزی برای پوشش کامل آموزش عمومی برای همه	۱۰- برنامه‌ریزی برای پوشش کامل آموزش عمومی برای همه

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		<p>۱- توجه به شایستگی‌ها در به‌کارگیری و تأمین نیروی انسانی در آموزش و پرورش</p> <p>۲- فرصت برابر مدارس در برخورداری از معلمان باتجربه و موفق</p> <p>۳- برگزاری دوره‌های آموزش (عمومی، تخصصی و تربیتی) برای منابع انسانی مدارس مبتنی بر نیازسنجی</p> <p>۴- برگزاری دوره‌های ویژه برای معلمان چندپایه</p> <p>۵- تأمین معلمان بومی برای مناطق خاص دارای مدارس متنوع (محروم، مرزی، عشایر، روستایی، دوزبانه، قومیت، اقلیت)</p> <p>۶- ارزیابی دوره‌ای صلاحیت معلمان با استانداردهای تدوین شده</p> <p>۷- تشویق معلمان کارآمد</p> <p>۸- پرهیز از سیاسی‌کاری در انتخاب مدیران</p> <p>۹- انتخاب مدیران مدارس مطابق شاخص‌های (عملکرد اجرایی و آموزشی) تعیین شده</p> <p>۱۰- ارزیابی دوره‌ای سوابق آموزشی - پژوهشی فرهنگیان (معلمان - مدیران)</p>
بهره‌مندی عادلانه از منابع		<p>۱- توزیع متناسب و عادلانه منابع و امکانات آموزشی در مناطق مختلف کشور با توجه به نیازهای یادگیرندگان (فناوری، تسهیلات، مراکز آموزشی، کتابخانه)</p> <p>۲- به‌روز کردن تسهیلات و منابع (آموزشی، پژوهشی و فناوری، آزمایشگاهی و کارگاهی) مدارس با توجه به تغییرات جهانی</p> <p>۳- توزیع عادلانه امکانات رفاهی و تسهیلات در مدارس به تناسب تفاوت‌های جسمی دانش‌آموزان جهت ارائه خدمات (با تأکید بر معلولین، مدارس استثنایی و دانش‌آموزان با نیاز خاص)</p> <p>۴- رعایت نسبت استاندارد دانش‌آموز به کلاس درس برحسب پایه یا دوره آموزشی با توجه به سطوح مختلف</p> <p>۵- رعایت نسبت معلم به دانش‌آموز در مدارس برحسب پایه یا دوره آموزشی با توجه به همه سطوح</p> <p>۶- برابری شانس ورود به نظام آموزشی برای کلیه واجب‌التعلیم‌ها</p> <p>۷- افزایش توانایی علمی دانش‌آموزان مناطق محروم و فقیر (با برگزاری کلاس تقویتی رایگان، بورس تحصیلی، هوشمندسازی مدارس)</p> <p>۸- حمایت از دانش‌آموزان مناطق محروم از طریق رسانه‌های عمومی (معرفی مدارس و مشکلات آنان به مسئولین و خیرین مدرسه‌ساز)</p>
	توجه به وضعیت بهداشتی یادگیرندگان	<p>۱- فراهم کردن تسهیلات بهداشتی و سلامت برای همه دانش‌آموزان (بیمه، مربی بهداشت...)</p> <p>۲- تقویت ارتباط مراکز بهداشتی با مدارس کشور با تأکید بر مدارس استثنایی و محروم</p>

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		۳- اختصاص مواد آموزشی برای کسب مهارت‌های اصلی در زندگی مرتبط با حیطه بهداشت، سلامت، تغذیه
مدیریت بهینه منابع		۱- ساماندهی و توزیع عادلانه کمک‌های مردمی شامل مشارکت بخش غیردولتی و مالیات‌ها در کشور (نظارت متمرکز بر جمع‌آوری و توزیع مشارکت‌های مردمی و بخش خصوصی) ۲- تأمین مالی مدارس با توجه به نرخ ثبت‌نام ۳- اختصاص قسمتی از کمک‌های خیرین به مناطق محروم ۴- نظارت بر فرآیند عملیات مالی با رویکرد حسابرسی پس از هزینه و خرج منابع
		۱- ایجاد شبکه‌هایی از محیط‌های یادگیری (پژوهش سرا، کتابخانه، آزمایشگاه، کارگاه) در مناطق آموزش و پرورش ۲- ایجاد محیط شاداب در مدرسه ۳- ایجاد محیط امن در مدرسه ۴- توجه به گسترش کیفی فضاهای آموزشی (شبانه‌روزی، روزانه، خدمات) در همه مناطق کشور ۵- توجه به گسترش کمی فضاهای آموزشی (تعداد) در همه مناطق کشور ۶- راه‌اندازی مدارس شبانه‌روزی در مناطق محروم ۷- تناسب مدارس با شرایط (جغرافیایی، معلولین، مهاجرین) یادگیرندگان متنوع ۸- گسترش مدارس دولتی با توزیع امکانات عادلانه در سراسر کشور ۹- اصلاح مدارس دو نوبته یا چند مقطعی در کلان‌شهرها ۱۰- اصلاح استانداردهای کمی و کیفی مدارس غیردولتی با هدف افزایش کیفیت ۱۱- اجتناب از طبقه‌بندی دانش‌آموزان (نخبه، تیزهوش، ...) ۱۲- کاهش تعداد کلاس‌های چندپایه
توانمندسازی یادگیرندگان		۱- توزیع دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی متوسطه با توجه به علائق و نیازها ۲- توسعه مهارت‌های (فردی، اجتماعی و شغلی) کلیه دانش‌آموزان با تأکید بر گروه‌های آسیب‌پذیر (محرومین، معلولین، عشایر، روستایی، جنسیت) ۳- توجه به برنامه‌های کارآفرینی و مهارت‌آموزی برای هنرستانی‌ها متناسب با بازار کار
شایسته‌پروری		۱- ارزیابی عملکرد دانش‌آموزان برحسب گروه‌های مختلف با استفاده از شاخص به پایان رساندن پایه تحصیلی و نمرات امتحانات نهایی ۲- رعایت عدالت در ارزیابی‌ها و ارائه امتیازات به دانش‌آموزان ۳- نظارت بر مشارکت یادگیرندگان در همه فعالیت‌های آموزشی، پرورشی و انضباطی ۴- ارزیابی دانش‌آموزان با استانداردهای ارزشیابی آموزشی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		۵- ارائه بازخورد مثبت و منفی از فعالیت‌های انجام‌شده در کلاس درس به دانش‌آموزان جهت تسهیل یادگیری
		۶- ارزیابی پیشرفت هر مدرسه با توجه به شرایط ورودی و امکانات مدرسه در رتبه‌بندی مدارس
		۱- اصل انعطاف‌پذیری یادگیری (محیطی و فردی) در جریان آموزش
		۲- تناسب فرآیند آموزش با رشد یادگیرندگان (ذهنی، جسمی، عاطفی، اجتماعی (...))
		۳- غنی‌سازی آموزش در راستای جلوگیری از شکل گرفتن بازار تحصیلی (بی‌نیازی دانش‌آموزان از کتب کمک‌آموزشی و کلاس خصوصی)
		۴- ارائه محتوای آموزشی ویژه گروه‌های خاص (معلولین، اقلیت‌ها و قومیت‌ها...)
ارتقای کیفیت آموزش	۵- نیازسنجی برای تدوین محتوای آموزشی متناسب با یادگیرندگان	
	۶- مشارکت معلمان در طراحی، اجرا، ارزیابی محتوای آموزشی	
	۷- تناسب محتوای آموزش با رشد یادگیرندگان (ذهنی، جسمی و عاطفی، اجتماعی...)	
	۸- تهیه راهنمای معلم و بسته‌های آموزشی برای کلاس‌های چندپایه	
	۹- افزایش زمان آموزش در کلاس‌های چندپایه	
	۱۰- تناسب روش‌های تدریس با نیازها و تفاوت‌های یادگیرندگان	
	۱۱- حذف کلیشه‌های جنسیتی از کتب درسی	
	۱- رعایت عدالت در رفتارها و روابط متقابل ذی‌نفعان آموزشی	
	۲- تناسب انتظارات معلمان با توانایی‌های دانش‌آموزان	
	۳- ایجاد هماهنگی درون بخشی و بین بخشی در اجرای دستورالعمل‌ها (همسو بودن فعالیت‌های مسئولین در بین کارشناسان ادارات با مدارس در جهت عدم تضییع حقوق دانش‌آموزان در هر زمینه‌ای)	
تعامل منصفانه	۴- اجرای یکسان قوانین و مقررات آموزشی	
	۵- پاسخگویی سیستم آموزشی به ذی‌نفعان	

بحث و نتیجه‌گیری

همه اصلاحات، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیمات خرد و کلان در نظام‌های آموزشی برای تحقق عدالت آموزشی و دسترسی عادلانه همه یادگیرندگان جامعه به فرصت‌های آموزشی انجام می‌شوند. برای اینکه بتوان اهداف تعیین‌شده را محقق کرد باید به تمام ذی‌نفعان آموزشی، نحوه مشارکت، نیازها و تفاوت‌های آن‌ها، شرایط فردی و خانوادگی، جنسیت، محل سکونت، قومیت، مذهب و دوزبانه بودن آن‌ها توجه کرد.

مطابق آیات و روایات همه افراد جامعه از حقوق برابر باید برخوردار باشند و هیچ‌کس در جامعه نسبت به دیگری برتری ندارد. از وظایف آموزش و پرورش است که دانش‌آموزان را با عدالت آشنا کند و با برنامه‌ریزی و عملکرد عادلانه عدالت آموزشی را نهادینه کند و زمینه را برای تحقق عدالت اجتماعی فراهم کند.

مضمون فراگیر بسترسازی عادلانه توزیع منابع شامل مضامین سازمان مشارکت جمعی، تصمیم‌سازی عادلانه، همه‌جانبه‌نگری برنامه درسی است. برای اینکه بتوان دسترسی عادلانه به فرصت‌های آموزشی را برای همه یادگیرندگان جامعه ایجاد کرد باید زمینه‌های رسیدن به آن را نیز پیش‌بینی کرد. مضمون بسترسازی عادلانه توزیع منابع با پژوهش ایشوجی (۲۰۱۴)، بآبادی عکاشه و همکاران (۱۳۸۷) همسو است. مضمون سازمان دهنده مشارکت جمعی در پژوهش‌های یمنی و همکاران (۲۰۱۷) تحت عنوان مشارکت در اداره امور آموزش، در پژوهش بآبادی عکاشه و همکاران (۱۳۸۷) با عنوان تأسیس انجمن مدرسه‌ساز و در پژوهش ایشوجی (۲۰۱۴) با عنوان مشارکت والدین در امور آموزش با یافته‌های پژوهش حاضر همسو است. تصمیم‌سازی عادلانه نیز مضمون سازمان دهنده‌ای است که مطابق با یافته‌های پژوهش حاضر بسترسازی عادلانه توزیع منابع را به دنبال دارد و با یافته‌های (ایشوجی، ۲۰۱۴) همخوان است. دو مورد از مؤلفه‌های تصمیم‌سازی عادلانه انتصاب مدیران و ارزیابی عملکرد آنان است. پژوهش شبانی و همکاران (۱۳۹۷) الگو، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی را در انتصاب و انتخاب مدیران، معرفی می‌کند که آموزش ابتدایی کشور را قادر می‌کند تا رتبه علمی خود را از لحاظ انتخاب و انتصاب مدیران شایسته بسنجند و به‌عنوان یک قطب‌نما حرکت علمی خود را از برنامه روزی به برنامه‌ریزی تغییر و سمت‌وسوی حرکت خود را جهت ارتقا کیفی آن را روشن کنند. این ارتقاء کیفیت عدالت آموزشی را در تأمین نیروی انسانی مدارس به دنبال دارد. همه‌جانبه‌نگری برنامه درسی دیگر مضمون سازمان دهنده از بسترسازی عادلانه توزیع منابع با پژوهش بآبادی عکاشه و همکاران (۱۳۸۷) و ایشوجی (۲۰۱۴) همسو است. برای اینکه بتوان در تخصیص و توزیع منابع آموزش و پرورش عدالت را برقرار کرد باید زمینه و بستر آن فراهم شود. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در طراحی برنامه درسی باید مشارکت، همه‌جانبه‌نگر بودن برنامه درسی و رعایت اصل عدالت در تصمیم‌گیری‌ها توجه کنند تا بتوان زمینه ایجاد عدالت را در همه امور ایجاد کرد.

دومین مضمون فراگیر پژوهش بهره‌مندی عادلانه از منابع است که شامل مضامین سازمان دهنده شایسته‌سالاری، پوشش دادن همه مخاطبان، توجه به وضعیت بهداشتی، یادگیرندگان، مدیریت بهینه منابع و بهسازی مدارس است. شایسته‌سالاری و توجه به شایستگی‌های نیروی انسان و توانمندسازی آن‌ها با پژوهش‌های بآبادی عکاشه و همکاران (۱۳۸۷) و یمنی و همکاران (۲۰۱۷) همخوان است.

یافته پژوهشی مضمون سازمان دهنده پوشش دادن همه مخاطبان با پژوهش یمنی و همکاران (۲۰۱۷) و صالحی و چاری سرستی (۱۳۹۳) همسو است. توجه به وضعیت بهداشتی یادگیرندگان دیگر مضمون سازمان دهنده است که پژوهش‌های سامری و همکاران (۱۳۹۴) به آن پرداخته است و با نتایج این پژوهش همسو است. مدیریت بهینه منابع در پژوهش یمنی و همکاران (۲۰۱۷)، بآبادی عکاشه و همکاران (۱۳۸۷) و شیر کرمی و بختیار پور (۱۳۹۳) با یافته‌های پژوهش حاضر در زمینه بهره‌مندی عادلانه از منابع همسو است. بهسازی مدارس دیگر مضمون سازمان دهنده از مضمون فراگیر بهره‌مندی عادلانه از منابع از یافته‌های پژوهش در بخش کیفی است که با پژوهش شیرکرمی و بختیار پور (۱۳۹۳)، سامری و همکاران (۱۳۹۴) و صالحی و چاری سرستی (۱۳۹۳) همخوان است. برای دستیابی به عدالت آموزشی و بهره‌مندی کلیه یادگیرندگان از منابع بدون در نظر گرفتن طبقه اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی، نژاد، قومیت، زبان، مذهب و خانواده باید توزیع منابع به شکل عادلانه و با توجه به شرایط کلیه یادگیرندگان انجام شود. برای رسیدن به این مهم و دستیابی عادلانه به فرصت‌های آموزشی لازم است که منابع انسانی کارآمد و ماهر در همه مناطق توزیع شوند. هم‌چنین باید در توزیع و تخصیص منابع همه یادگیرندگان، نیازها و شرایط آن‌ها در نظر گرفته شود. با توجه به یافته‌های پژوهش وضعیت بهداشتی یادگیرندگان یکی دیگر از مقولاتی است که باید در دسترسی عادلانه به تسهیلات و امکانات باید به آن توجه شود و با توجه به شرایط جسمی یادگیرندگان و محل زیست آن‌ها امکانات و تسهیلات بهداشتی فراهم گردد. زمانی می‌توان بهره‌مندی عادلانه از کلیه منابع را در آموزش و پرورش برای کلیه یادگیرندگان و ذی‌نفعان داشت که بتوان منابع موجود را به بهترین شکل مدیریت کرد. فضاهای آموزشی، استانداردسازی این فضاها، توجه به دستورالعمل‌ها و قوانین در زمینه فضاهای آموزشی و توسعه کمی و کیفی فضاهای آموزشی یکی دیگر از نکاتی است که به نهادینه شدن عدالت آموزشی در جامعه و بهره‌مندی عادلانه یادگیرندگان از منابع کالبدی کمک می‌کند.

اصلاح قوانین و روش‌های تأسیس مدارس خصوصی و غیردولتی نیز به تحقق عدالت آموزشی کمک می‌کند که خود یکی از مؤلفه‌های پژوهش در بهسازی مدارس است. نتایج پژوهش خدیری، سعیدیان خوراسگانی و شاه‌طالبی (۱۳۹۷) روش‌های خصوصی‌سازی در آموزش و پرورش را نشان داد. این روش‌ها عبارت‌اند از برون‌سپاری همه‌جانبه، مدیریت و خدمات آموزشی، خصوصی‌سازی در بعد مالی و خصوصی‌سازی فیزیکی - کالبدی است که استفاده و اجرای این روش‌ها در آموزش و پرورش به تحقق عدالت آموزشی و دسترسی عادلانه یادگیرندگان به منابع کمک می‌کند.

شایسته پروری سومین مضمون فراگیر از یافته‌های پژوهش حاضر است که دربرگیرنده مضامین سازمان دهنده توانمندسازی یادگیرندگان، بهبود فرآیند ارزشیابی، ارتقای کیفیت آموزش و تعامل منصفانه است. توانمندسازی یادگیرندگان در پژوهش‌های صالحی و چاری سرستی (۱۳۹۳) و یمنی و همکاران (۲۰۱۷) نیز بیان شده است و با نتایج این پژوهش همخوان است. بهبود فرآیند ارزشیابی دیگر مضمون سازمان دهنده مضمون فراگیر از شایسته پروری دیگر یافته پژوهش است که با پژوهش صالحی و چاری سرستی (۱۳۹۳)، بنگ و وثوقی (۲۰۱۶) و سامری و همکاران (۱۳۹۴) همسو است. مضمون سازمان دهنده ارتقای کیفیت آموزش از دیگر یافته‌های پژوهش مربوط به مضمون فراگیر شایسته پروری است که در پژوهش صالحی و چاری سرستی (۱۳۹۳) ذکر شده است و با یافته‌های حاضر همسو است. تعامل منصفانه دیگر مضمون سازمان دهنده که در پژوهش یمنی و همکاران (۲۰۱۷) همخوان است. آموزش و پرورش برای اینکه بتواند یادگیرندگانی را تربیت کند که در آینده زندگی خوبی داشته باشند و از طرف دیگر عدالت آموزشی را برقرار کند تا ذی‌نفعان آموزشی با مهارت‌اندوزی و کسب شایستگی‌ها بتوانند در جامعه عدالت اجتماعی را نهادینه کنند نیاز به توانمندسازی کلیه یادگیرندگان با توجه به نیازها و شرایط آن‌ها دارد. شایسته پروری که از یافته‌های این پژوهش است در صورتی که به شکل صحیح آن در مدارس اتفاق افتد عدالت آموزشی را برای تمام یادگیرندگان فراهم کرده است.

یافته‌ها نشان می‌دهد اگر دانش‌آموزان مطابق با نیازها و شرایط خود در رشته‌های موردعلاقه تحصیل کنند و مهارت‌های فردی، اجتماعی و شغلی را در مدارس آموخته و متناسب با بازار کار آموزش ببینند عدالت را در آموزشگاه تجربه می‌کنند و به دنبال آن عدالت اجتماعی در جامعه نیز افزایش پیدا می‌کند.

انصاف در توزیع فرصت‌ها، فرایندها و دروندادهای نظام آموزشی نتیجه در نتایج و بروندادهای عادلانه و عدالت اجتماعی دارد. اگر کلیه یادگیرندگان با توجه به تمام شرایط زیستی، جغرافیایی، اقتصادی، قومیتی، مذهبی و غیره دسترسی آموزشی عادلانه داشته باشند پیشرفت آن‌ها نیز با توجه به تنوع موجود میان آن‌ها برابر خواهد بود و همه یادگیرندگان می‌توانند با توجه به فعالیت‌هایی که در مدرسه دارند بازخورد دریافت کنند. این بازخورد علاوه بر اینکه جریان یادگیری آن‌ها را تسهیل می‌کند بر مهارت‌آموزی آن‌ها و کسب شغل در آینده نیز اثر دارد. زمانی که ارزشیابی از فعالیت‌های آموزشی، پرورشی و انضباطی دانش‌آموزان و ارائه امتیاز به آن‌ها عادلانه و منصفانه صورت گیرد فرصت یکسانی برای همه جهت رشد توانایی‌های خود ایجاد می‌شود و در نتیجه عدالت آموزشی در ارزشیابی‌ها نیز قابل مشاهده است.

کیفیت و ارتقای آن واژه‌ای است که در مباحث مربوط به آموزش و پرورش به‌طور مکرر دیده می‌شود و یا از آن بحث می‌شود. آموزش یک فرآیند است که در این فرآیند دروندادها و بروندادهای آموزش و پرورش نقش زیادی دارند. با توزیع عادلانه دروندادها، فرآیند آموزش باکیفیت اجرا می‌شود و زمانی که کیفیت افزایش پیدا می‌کند به‌طور قطع عدالت نیز افزایش می‌یابد.

با توجه به نقش اساسی عدالت در تمام فعالیت‌های آموزش و پرورش، به برنامه‌ریزان پیشنهاد می‌شود با توجه به فراوانی مضامین جدول ۱ و مضامین معرفی شده در جدول ۲ سیاست‌ها و برنامه‌های خود را طراحی و تدوین کنند. با توجه به کاستی‌های موجود در اسناد آموزشی در تعیین نقش اساسی عدالت آموزشی در آموزش و پرورش، پیشنهاد می‌شود دست‌اندرکاران آموزش و پرورش مؤلفه‌های شناسایی شده عدالت آموزشی را برای مسئولین، کارشناسان و مدیران مدارس تشریح کنند تا آن‌ها در تدوین برنامه‌های خود جهت بسترسازی عادلانه توزیع منابع، بهره‌مندی عادلانه یادگیرندگان از منابع و شایسته‌پروری در برنامه‌های سالانه خود اهتمام ورزند و عدالت آموزشی را با توجه به تنوع میان فراگیران و منابع موجود تحقق بخشند.

از محدودیت‌های این پژوهش این است که مؤلفه‌های شناسایی شده برای دانش‌آموزان است و نیاز است تا مؤلفه‌های مربوط به معلمان نیز شناسایی شود. از دیگر محدودیت‌ها عدم آگاهی پژوهشگر از امکانات و شرایط مختلف و سیاست‌گذاری‌های مربوط به مناطق کشور بود. به مسئولین و برنامه‌ریزان پیشنهاد می‌شود ضمن آگاه‌سازی ذی‌نفعان از حقوق

و امکانات تخصیص‌یافته، در اقدامات مربوط به کلیه ذی‌نفعان آموزشی شرایط و نیازهای آن‌ها، سطوح زندگی آن‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها را در نظر بگیرند و با توجه به این موارد منابع کالبدی، مالی، انسانی و مادی را توزیع کنند. اگر دسترسی برابر و عادلانه به منابع اتفاق بیفتد عدالت آموزشی رخ می‌دهد. همچنین با توجه به یافته‌ها پیشنهاد می‌شود برنامه‌هایی جهت توانمندسازی دانش‌آموزان، معلمان و مدیران طراحی و تدوین شود چون توانمندسازی نتیجه در عدالت آموزشی دارد و باعث می‌شود معلمان باتجربه و ماهر و منابع با کیفیت بین همه مناطق کشور توزیع شود. همچنین پیشنهاد می‌شود جهت داشتن یک نظام صحیح ارزشیابی از آموخته‌ها و فعالیت‌های یادگیرندگان، استانداردهایی متناسب با توانایی، استعداد و شرایط دانش‌آموزان تدوین شود تا دانش‌آموزان فقط به حفظ مطالب بسنده نکنند و بتوانند مهارت‌های اساسی موردنیاز در زندگی فردی و اجتماعی را نیز کسب کنند و بتوانند در آینده زندگی خوبی داشته باشند. لازم است که از اساتید مدیریت آموزشی و صاحب‌نظر در حیطه عدالت آموزشی در این پژوهش تقدیر به عمل آید.

منابع

- باباد عکاشه، ز.، شریف، س. م.، و جمشیدیان، ع. (۱۳۸۷). تأمین و گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی در آموزش و پرورش استان اصفهان. *فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۱۰(۳۷)، ۲۸۷-۳۰۵.
- خدری، ع.، سعیدیان خوراسگانی، ن.، و شاه‌طالبی حسین‌آبادی، ب. (۱۳۹۷). مطالعه شیوه‌های خصوصی‌سازی در آموزش و پرورش کشورهای منتخب به منظور ارائه چارچوب ادراکی مناسب برای خصوصی‌سازی در آموزش و پرورش ایران. *پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۱۲(ویژه‌نامه)، ۴۶۹-۴۸۷.
- رنانی، م. (۱۳۹۴). توسعه یعنی عدالت در آموزش انسان‌محور. *سیاست‌گذار رفاه، ضمیمه اقتصادی شرق، تهران: آذر*، ۱۷-۱۸.
- سامری، م.، حسنی، م.، سبد عباس زاده، م. م.، و موسوی، م. (۱۳۹۴). تبیین نابرابری‌های آموزشی و ارائه مدل توسعه آموزشی به منظور آمایش و نیل به عدالت آموزشی: موردشناسی: مناطق آموزشی استان آذربایجان غرب. *جغرافیا و آمایش شهری و منطقه‌ای*، ۱۴، ۱۲۲-۱۵۰.

- شبانلی، ر.، خورشیدی، ع.، عباسی، ل.، و فتحی واجارگاه، ک. (۱۳۹۷). ارائه الگوی شایستگی برای مدیران دوره ابتدایی آموزش و پرورش تهران. *پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۱۲ (ویژه‌نامه)، ۴۶۹-۴۸۷.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، مشهد، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). *مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران*، تهران.
- شیرکرمی، ج.، و بختیارپور، س. (۱۳۹۳). ارزیابی نابرابری‌ها در دستیابی به فرصت‌های آموزشی با مطالعه مورد مقطع ابتدایی شهرستان دهلران در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰. *فصلنامه آموزش و ارزشیابی*، ۷(۱۲)، ۵۸-۴۱.
- صالحی، م.، و چاری سرستی، ف. (۱۳۹۳). بررسی نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات بر عدالت آموزشی از دیدگاه مدیران مدارس دوره متوسطه استان مازندران. *فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ۵(۱)، ۴۳-۵۷.
- غلامی پریزاد، ا.، غلامی پریزاد، ا.، پالیزیان، ف. و غضنفری، ز. (۱۳۹۴). عدالت جنسیتی با بی‌عدالتی در نظام آموزشی استان ایلام. *مجله راهبردهای توسعه در آموزش پزشکی*، ۲(۲)، ۳۵-۴۴.

References

- Babadi Akash, Z., Sharif, S. M., & Jamshidian, A. S. (2008). Providing and Promoting Equality of Educational Opportunities and Justice in Education in Isfahan Province, *Social Welfare Quarterly*, 10(37), 287-305. [In Persian]
- Bang, M., & Vossoughi, S. H. (2016). Participatory design research and educational justice: studying learning and relations within social change making. *Cognition and Instruction*, 34(3), 173-193.
- Capatano, J. (2017). The challenges of equity in public education. www.jordancapatano.us.ir. <http://er.aera.net>
- Eshuchi, J. C. A. (2014). The Millennium Development Goals and educational justice: a critical realist analysis of capability deprivation in Kenyan education policy.
- Gholami Parizad, A., Gholami Parizad, A., Palizian, F., & Ghazanfari, Z. (2015). Gender Justice with Injustice in Ilam Province Education System, *Journal of Development Strategies in Medical Education*, 2 (2), 35-44. [In Persian]
- Khodri, A., Saeedian Khorasgani, N., & Shatalebi Hossein Abadi, B. (2018). Studying the Privatization Practices in Education of Selected Countries to Provide Appropriate Framework for Privatization in Iranian Education, *Research in Educational Systems*, 12(special issue), 469-487. [In Persian]
- Khodri, A., Saeedian Khorasgani, N., & Shatalebi Hossein Abadi, B. (2018). Studying the Privatization Practices in Education of Selected Countries to Provide Appropriate Framework for Privatization in Iranian Education, *Research in Educational Systems*, 12(special issue), 469-487. [In Persian]
- Levin, H. M. (2009). The economic payoff to investing in educational justice. *Educational Researcher*, 38(1), 20-5.

- Macleod, C. M. (2010). Development of women`s education in Kenya, *International NGO journal*, 5(3), 68-73.
- Renani, M. P. (2015). Development Means Justice in Human-Oriented Education, Welfare Policymaker, *East Economic Annex*, Tehran: December 17-18. [In Persian]
- Salehi, M., & Chari Saresti, F. (2014). Investigating the Role of Information and Communication Technology on Educational Justice from the Viewpoints of High School Principals in Mazandaran Province. *Journal of Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 5(1), 43-57. [In Persian]
- Samari, M., Hassani, M., Basket Abbaszadeh, M., & Mousavi M. (2015). Explaining Educational Inequalities and Presenting Educational Development Model for Preparing for and Achieving Educational Justice: A Case Study: Educational Areas of West Azerbaijan Province. *Urban and Regional Geography and Preparation*, 14, 122-150. [In Persian]
- Shabani, R., Khorshidi, A., Abbasi, L., & Fathi Vajjarah, K. (2018). Presentation of Competency Model for Tehran Elementary School Principals, *Research in Educational Systems*, 12(special issue), 469-487.
- Shirkami, J., & Bakhtiarpour, S. (2014). Evaluating Inequalities in Access to Educational Opportunities by Studying the Case of Dehloran Elementary School in 2011-2011. *Journal of Education and Evaluation*, 7(12), 58-41.
- Supreme Council for Cultural Revolution. (2011). Fundamental Transformation of Education Document, Mashhad, *Secretariat of Supreme Council of Cultural Revolution*. [In Persian]
- Supreme Council of Cultural Revolution (2011). Theoretical Foundations of Fundamental Transformation in the Public Education System of the Islamic Republic of Iran, Tehran. [In Persian]
- Yamani, N., Shaterjalali, M., & Eghbali, B. (2017). Educational justice from the perspective of postgraduate students in a medical school in Iran: qualitative study. *Reserch and Development in medical Education(RDME)*, 6(1), 23-28